

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.5

З. С. Кравцова

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА

Статтю присвячено аналізу принципів здійснення державної влади в Україні. Розглянуто юридичну природу принципів здійснення державної влади. Сформульовано поняття принципів здійснення державної влади. З'ясовано взаємозв'язок принципів здійснення державної влади та підвищення ефективності державної влади, наближення її до потреб і запитів людей, подальшої євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: державна влада, державний апарат, державний механізм, принципи здійснення державної влади, реформування державного апарату.

Постановка проблеми. Подальший динамічний розвиток Української держави, її успішна євроатлантична інтеграція потребують ґрунтовного та розважливого аналізу організації й діяльності державного апарату, установа слабких місць, недоліків у функціонуванні органів державної влади України, визначення перспективних напрямів удосконалення роботи та посилення дієвого контролю народу України за публічною владою.

Саме цим і зумовлена значна низка реформ (конституційна, муніципальна, адміністративно-територіальна, парламентська, податкова, пенсійна, медична й інші), які нині проводяться чи про потребу реалізації яких оголошено в Україні. Усі вони покликані вдосконалити процедуру формування органів державної влади України, покращити ефективність функціонування державного апарату, оптимізувати витрати на його утримання, реформувати механізми та засоби реалізації доктрини народного суверенітету в аспекті посилення відповідальності державної влади перед народом України.

Але, на наш погляд, квінтесенція сучасних реформ в Україні має полягати саме в удосконаленні принципів здійснення державної влади, наповненні їх новітнім змістом, відповідним до вимог сьогодення, у доповненні новими принципами формування та діяльності органів дер-

жавної влади України. При цьому вкрай важливо сформулювати саме поняття принципів здійснення державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовно, розкриття проблематики принципів здійснення державної влади в Україні тісно пов'язане з питаннями загальних принципів права, принципів організації державної влади, принципів функціонування державного апарату, принципів публічної служби в Україні, принципів управління та регіонального розвитку тощо.

З огляду на наведене науково-теоретична основа цієї публікації містить значний масив доктринальних праць різних науковців, правознавців як загальної теорії держави та права, так і галузевих юридичних наук. Це роботи В. Авер'янова, С. Алексєєва, В. Атаманчука, М. Байтіна, Б. Бабаєва, О. Батанова, С. Бобровник, Г. Борисова, Є. Додіна, О. Зайчука, М. Козюбри, І. Коліушка, А. Колодія, О. Копиленка, М. Коркунова, Н. Крилової, В. Копейчикова, В. Котюка, С. Лисенкова, Л. Луць, П. Недбайла, О. Петришина, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скакун, Т. Фулей, М. Цвіка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, Г. Шмельової, Ю. Ющика та багатьох інших.

Мета статті – здійснити аналіз і розкрити юридичну природу принципів здійснення державної влади в Україні, а також з'ясувати взає-

мозв'язок принципів здійснення державної влади та підвищення ефективності її здійснення.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити, що належне, повноцінне формування дефініції принципів здійснення державної влади, диференціація їх на певні види та характеристика по суті передбачає встановлення етимології самого слова «принцип», розкриття його сучасного тлумачення та розуміння стосовно здійснення державної влади в Україні.

Етимологічний словник української мови встановлює, що слово «принцип» запозичене з французької мови: «*principe*» – «початок, першооснова»; «принцип» походить від лат. «*principium*» – «перший; головний» [8, с. 574].

Відповідно до академічного тлумачного словника української мови слово «принцип» за своїм змістом означає таке: а) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку й т. ін.; б) особливість, покладена в основу створення чи здійснення чого-небудь, спосіб створення чи здійснення чогось [20, с. 693]. Слово «здійснення» розкривається так: а) запровадження, утілення в життя, робити що-небудь дійсним, реальним; б) виконання, робити що-небудь і т. ін. [19, с. 541].

У юридичній енциклопедії принцип (від франц. «*principe*», від лат. «*principium*» – начало, основа) визначається як основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю й відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права [25, с. 110].

За словником за редакцією О. Колба, А. Буймістера принцип (від лат. «*principes*» – «перший, головний») – основне вихідне положення будь-якої теорії, учення, науки, світогляду, політичної організації [12, с. 374].

Водночас за новим енциклопедичним словником принцип (від лат. «*principium*» – начало, основа) – вихідне положення якої-небудь теорії, учення, науки, світогляду, політичної організації; основа побудови чи дії якого-небудь приладу, машини тощо [15, с. 968].

Згідно з новим тлумачним словником української мови принцип означає основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку й т. ін.; засада; основний закон якої-небудь точної науки [14, с. 899].

Окрім того, словник іншомовних слів визначає принцип як центральне пояснення, особливість, покладену в основу створення або здійс-

нення чого-небудь [18, с. 762]. Філософський енциклопедичний словник установлює принцип як першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [21, с. 519].

На основі аналізу наведених вище та інших джерел можна дійти висновку, що принципи – це основоположні, вихідні, фундаментальні, базові ідеї, що характеризуються універсальністю, високою вагомістю, найвищим рівнем обов'язковості та відображають найістотніші положення певної теорії, науки, процесу тощо.

Правові принципи пронизують правову матерію й насамперед правові ідеї. Принципи – це передусім ідеї. Елемент узагальнення, піднесений над конкретикою, що властивий ідеї, досить чітко простежується й у принципах права. Потім принципи перетворюються на норми, втілюються в них. Принципи концентрують результат розвитку права, у них утілюється нерозривний зв'язок минулого, сучасного та майбутнього [10, с. 25].

Слід зауважити, що в юридичній літературі категорія «принцип» найбільше досліджувалася стосовно права. Це зумовлено особливою соціальною роллю права, що покликане регламентувати всі сфери життєдіяльності людини, суспільства й держави, при цьому максимально гармонійно й оптимально поєднати свободу, справедливість і обов'язок. У зв'язку із цим цікавим є підхід А. Колодія, який визначає принципи права як відправні ідеї його буття, що виражають найважливіші закономірності й підвалини певного типу держави й права, є однопорядковими із сутністю права й визначають його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю й загальною значимістю [11, с. 19].

Привертає увагу дисертаційне дослідження Т. Фулей, яка загальнолюдські принципи права розкриває як зафіксовані в позитивному праві його універсальні нормативні засади, що напрацьовані людством як глобальною макроцивілізаційною системою, об'єктивно зумовлені потребами й рівнем розвитку людської цивілізації та втілюють її найкращі здобутки в правовій сфері, визначають сутність і спрямованість правового регулювання й придатні до застосування в будь-якій системі права [22, с. 8].

Проте сучасна юридична наука не позбавлена досліджень щодо принципів організації та діяльності державного апарату зокрема та державного механізму загалом. Так, М. Цвік і О. Петришин характеризують принципи орга-

нізації та діяльності державного апарату як законодавчо визначені відправні засади й вимоги його організації й функціонування з метою найбільш оптимального й ефективного виконання функцій і завдань держави [9, с. 129]. О. Ракул, формулюючи в дисертаційному дослідженні «Теоретичні засади вдосконалення діяльності державного апарату України» авторське визначення поняття «принципи діяльності державного апарату», указує, що останні – це висхідне положення, що відображає пізнані та засвоєні людиною об'єктивні закони та закономірності, відносини й взаємозв'язки щодо формування, функціонування та розвитку державного апарату, що становлять собою нормативну фіксацію наукового знання про них [16, с. 9–10].

О. Скакун зауважує, що принципи організації та діяльності державного апарату – це загальноприйняті відправні норми-ідеї найвищого авторитету, що слугують імперативними засадами, на підставі яких відбувається організація й функціонування державних органів, здійснюється синхронізація виконання функцій і завдань держави [17, с. 167–168].

В. Шатіло зауважує, що принципи організації й діяльності органів державної влади – це законодавчі відправні засади, ідеї, положення, які виступають основою формування, організації та функціонування органів публічної влади [24, с. 66].

Г. Бистрик визначає принципи організації й діяльності механізму держави як зумовлені сутністю та функціональним призначенням держави основоположні ідеї й вимоги, які задають загальну модель формування, функціонування та порядку взаємодії між окремими елементами механізму держави та набувають своїх нормативних властивостей завдяки їх закріпленню на законодавчому рівні [6, с. 15].

Цікавою є думка вчених-конституціоналістів. Так, В. Кравченко зауважує, що принципи організації й діяльності органів державної влади – це основоположні вихідні положення, на яких базується побудова й функціонування органів державної влади [13, с. 242]. Н. Шаптала та Г. Задорожня вказують, що принципи організації та діяльності органів державної влади – це законодавчо визначені універсальні юридичні засади, які становлять підґрунтя побудови та функціонування органів державної влади [23, с. 277–278].

З огляду на вищевикладене варто зауважити, що, як правило, у юридичній літературі не

відокремлюються принципи організації, формування державної влади та принципи діяльності, функціонування державної влади. На наш погляд, такий підхід має право на існування, зважаючи на те, що багато принципів є спільними як для організації, так і для діяльності державної влади. Але водночас, зважаючи на певну специфіку цих двох процесів формування та функціонування державної влади, беззаперечно, варто виокремлювати принципи організації та принципи здійснення державної влади.

Також у переважній більшості доктринальних джерел зауважується, що принципи організації та діяльності державного апарату – це законодавчо визначені відправні засади й вимоги його організації й функціонування з метою найбільш оптимального й ефективного виконання функцій і завдань держави.

Зважаючи на це, хочемо наголосити, що принципи здійснення державної влади насамперед знаходять своє закріплення в Основному Законі держави, зокрема в першому розділі – «Загальні засади», який визначає засади конституційного ладу України – систему вихідних, основоположних принципів організації та здійснення державної влади в Україні. Наприклад, принцип верховенства права – ст. 8 Конституції України, принцип верховенства закону – ч. 2 ст. 19 Конституції України, принцип гуманізму – ст. 3 Конституції України, принцип народного суверенітету – ч. 2 ст. 5 Конституції України та багато інших [1]. Указані принципи конкретизуються в інших розділах Конституції України. На рівні Основного Закону держави відбувається їх модернізація, розвиток, наповнення новим змістом. Зокрема, це стосується конституційного піднесення принципу верховенства права стосовно здійснення правосуддя на значно вищій щабель. Так, ст. 129 Конституції України в редакції від 28 червня 1996 р. встановлювала, що судді під час здійснення правосуддя незалежні й підкоряються лише закону. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII закріпив ст. 129 уже таким чином: суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права [2].

Подальша деталізація принципів здійснення державної влади реалізується на рівні законів України, зокрема й законів щодо надання обов'язковості на території України тим чи іншим міжнародним договорам. Наприклад, ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів

України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII визначає, що діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [3].

Окрім того, нормативна регламентація принципів здійснення державної влади не обмежується лише Конституцією та законами. Вона має місце й на рівні інших нормативно-правових актів, наприклад, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, наказів центральних органів виконавчої влади тощо.

Наприклад, Указ Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 установлює принципи здійснення державної влади у сфері прав людини [4, п. 3], Наказ МВС України «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 6 липня 2017 р. № 570 установлює в п. 4 принципи діяльності органів досудового розслідування [5, п. 4].

Слід підкреслити, що доктринальне усвідомлення принципів здійснення державної влади в Україні є беззаперечною запорукою підвищення ефективності її функціонування та своєрідним дороговказом для її подальшої модернізації, що ґрунтується на врахуванні прогресивних досягнень багатовікової історії українського державотворення та сучасності.

Принципи здійснення державної влади створюють передумови для її реалізації в інтересах народу України, а не певної фінансово-промислової групи з її політичним лобі в державних інституціях, окремого політика з його ситуативними меркантильними інтересами. Принципи є своєрідним вектором розвитку держави, її апарату, права та громадянського суспільства. Тому цінність принципів полягає в тому, що вони насамперед відображають саме інтереси людини [7, с. 41]. При цьому виникнення та формування принципів здійснення державної влади, їх формалізація на конституційному й законодавчому рівнях, конкретизація й деталізація в підзаконних нормативно-правових актах є не одномоментним досягненням людської цивілізації, а довготривалим процесом. Більше того, для принципів здійснення державної влади характерне їхнє перманентне вдосконалення, реформування, модернізація відповідно до вимог сьогодення, а в окремих випадках – і новелізація (формування нових принципів, що до пев-

ної міри є логічним продовженням уже наявних, нормативно закріплених фундаментальних положень реалізації державної влади).

Апріорі принципи здійснення державної влади зароджувалися як певні меседжі, положення, ідеї, уявлення, зумовлені соціально-економічним рівнем розвитку держави й суспільства, тому вони відображають демократичні цінності у сфері організації та здійснення державної влади, ролі громадянського суспільства щодо контролю над нею, напрямів, форм реалізації народного суверенітету тощо.

Варто зауважити, що становлення та розвиток принципів здійснення державної влади відбувається на трьох рівнях: національному, регіональному та міжнародному. При цьому регіональний і міжнародний рівні нормативно-правового закріплення принципів здійснення державної влади є певним загальноновизнаним більшістю суб'єктів міжнародного права орієнтиром, дороговказом для організації та функціонування державної влади в країнах.

Отже, принципи здійснення державної влади, що знайшли своє нормативно-правове відображення, реалізуються в різноманітних правових (насамперед конституційно-правових) відносинах. Практика реалізації принципів здійснення державної влади зумовлює їх реформування, певну видозміну, виходячи із цілого комплексу факторів: політичного режиму (демократичного, авторитарного чи тоталітарного), низки культурно-ідеологічних чинників, виду макроекономічної моделі, рівня соціально-економічного розвитку держави, розвиненості та дієвості інститутів громадянського суспільства, гарантованості й ефективності діяльності елементів системи місцевого самоврядування, форм його взаємодії та взаємовпливу з державними інституціями тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, принципи здійснення державної влади в Україні – це основоположні, вихідні, фундаментальні, базові ідеї, закріплені в Конституції та законах, інших нормативно-правових актах України, вони характеризуються універсальністю, високою вагомістю, найвищим рівнем обов'язковості та відображають найістотніші положення реалізації державної влади в інтересах Українського народу.

Належне науково-теоретичне опрацювання принципів здійснення державної влади, урахування позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері, відповідне їх нормативно-правове закріплення в Україні є запорукою підвищення

ефективності державної влади, наближення її до потреб і запитів людей, що сприятиме успішній євроатлантичній інтеграції України, допоможе посилити взаємовигідне партнерство та співробітництво України з країнами Європейського Союзу.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К.: Юрінком, 1996. 80 с.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 51. Ст. 1799.
3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (зі змінами, внесеними згідно із законами України станом на 18 січня 2018 р. № 2269-VIII). Голос України. 2014. 1 березня.
4. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 69. Ст. 2257.
5. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 6 липня 2017 р. № 570. Офіційний вісник України. 2017. № 65. Ст. 2212.
6. Бистрик Г. Принципи організації і діяльності механізму держави: теоретико-правові аспекти. Юридична Україна. 2013. № 11. С. 9–16.
7. Демиденко В. Принципи муніципального права як фундаментальна основа муніципальної реформи в Україні. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 40–44.
8. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Т. 4: Н–П / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. К.: Наукова думка, 2003. 656 с.
9. Цвік М., Петришин О., Авраменко Л. та ін. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
10. Зайчук О. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. С. 22–28.
11. Колодій А. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 1999. 39 с.
12. Конфліктологія. Словник / за заг. ред. О. Колба, А. Буймістера. Київ – Переяслав-Хмельницький: Видавництво КСВ, 2012. 592 с.
13. Кравченко В. Конституційне право України: навч. посіб. К.: Атіка, 2007. 568 с.
14. Новий тлумачний словник української мови. 2 том. Київ: Видавництво «Аконіт», 2003. 1455 с.
15. Новый энциклопедический словарь. М.: Большая Российская энциклопедия, 2001. 1456 с.
16. Ракул О. Теоретичні засади удосконалення діяльності державного апарату України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 17 с.
17. Скакун О. Теорія права і держави: підручник. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 524 с.
18. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1018 с.
19. Словник української мови: в 11 томах. Том 3, 1972. 941 с.
20. Словник української мови: в 11 томах. Том 7, 1976. 893 с.
21. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. 927 с.
22. Фулей Т. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат юридичних наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ. 2003. 16 с.
23. Шаптала Н., Задорожня Г. Конституційне право: навч. посіб. Дніпропетровськ: ТОВ «ЛізуновПрес», 2012. 472 с.
24. Шатіло В. Принципи діяльності державної влади і методи їх здійснення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2014. № 1. С. 66–70.
25. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Ред. кол. Ю. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. Енциклоп.». Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

Кравцова З. С. Принципы осуществления государственной власти в Украине: понятие и юридическая природа

Статья посвящена анализу принципов осуществления государственной власти в Украине. Рассмотрена юридическая природа принципов осуществления государственной власти. Сформулировано понятие принципов осуществления государственной власти. Установлена взаимосвязь принципов осуществления государственной власти и повышения эффективности государственной власти, приближения ее к нуждам и запросам людей, дальнейшей евроатлантической интеграции Украины.

Ключевые слова: государственная власть, государственный аппарат, государственный механизм, принципы осуществления государственной власти, реформирование государственного аппарата.

Kravtsova Z. S. Principles of the state authority in Ukraine: concept and legal nature

The article is devoted to the analysis of the principles of the implementation of state power in Ukraine. The legal nature of the principles of state power implementation is considered. The concept of principles of state power is formulated. The correlation between the principles of state power implementation and the increase of the efficiency of the state power, its approach to the needs and demands of people, and further Euro-Atlantic integration of Ukraine is established.

Key words: state power, state apparatus, state mechanism, principles of state power, reform of the state apparatus.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.1

О. П. Гуйван

здобувач кафедри цивільного права і процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ОСОБИ

Праця присвячена дослідженню окремих інформаційних відносин, які безпосередньо як у регулятивному, так і в охоронному стані опосередковуються юридичними механізмами приватного права. Проаналізовано зміст інформаційних відносин і особливості їхнього регулювання у сфері цивільного обороту товарів, послуг і робіт, а також взаємозв'язок інформації з публічним обігом об'єктів права інтелектуальної власності. Виявлено схожі та відмінні особливості вказаних правовідносин.

Ключові слова: інформація про товар, реклама, об'єкти творчої діяльності.

Постановка проблеми. Наразі й національне законодавство, і правозастосовна практика не в змозі чітко відмежувати інформацію як об'єкт правовідносин від інших споріднених об'єктів. Тож тим більш вагомими й актуальними є доктринальні дослідження, спрямовані на вивчення юридичної сутності інформації, формування юридичних механізмів регулювання різноманітних відносин в інформаційній сфері, чітке встановлення кола відповідних взаємин, визначення їхнього суб'єктного складу й змісту. Законодавство визначає інформацію як відомості про предмети, осіб, події, явища, процеси та факти, незалежно від форми їхнього вираження. Такий підхід загалом ґрунтується на нормах Закону «Про інформацію» й на інших основних законодавчих актах, що регулюють переважно публічно-правові за своєю сутністю інформаційні відносини. Сама інформація як об'єкт взаємин має нематеріальний характер, але фіксація відомостей може здійснюватися на конкретних матеріальних носіях, як паперових, так і електронних, магнітних тощо. При цьому документ – це матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання в часі та просторі. У такій іпостасі інформація може вільно обертатися, поширюватися та використовуватися, необмежено споживатися, утілюючись у різноманітних проявах.

Такий оборот інформації та відповідних ресурсів не впливає на визначальні властивості зазначеного об'єкта матеріальних відносин і не змінює їх. Як бачимо, чинне законодавство в цій царині регулювання не має цілісної концепції, будучи досить суперечливим. В одних випадках воно наголошує виключно на нематеріальній характеристиці інформації як правового явища, в інших – ідеться про документовану інформацію, яка є елементом обороту, а отже, може мати матеріальний зміст. Також у загальних нормативно-правових актах, що є джерелом інформаційного регулювання, практично не врегульовані приватноправові інформаційні відносини, які реально відбуваються в суспільстві й мають дуже важливе значення для забезпечення цивільного обігу. Отже, залишається неврегульованим аспект оборотоздатності інформації.

Інформаційні відносини відбуваються в усіх без виключення аспектах життєдіяльності й забезпечують можливість реалізації інших прав і свобод особи, включаючи й особисті нематеріальні блага. Недарма ст. 19 Загальної декларації прав людини наголошує, що кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію й ідеї будь-якими засобами й неза-

лежно від державних кордонів [1]. За правилом ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) інформація є одним із об'єктів цивільних прав поряд із такими об'єктами, як речі, зокрема гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності й інші матеріальні й нематеріальні блага. Загальні засади юридичного опосередкування інформаційних відносин прописані у ст. 302 ЦКУ. Крім того, виходячи з буквального тлумачення Цивільного кодексу, безпосередньому регулюванню підлягають також механізми спростування недостовірної інформації (ст. 277), заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278), право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285), право на таємницю про стан здоров'я (ст. 286), право на особисте життя та його таємницю (ст. 301), право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів (ст. 305), право на таємницю кореспонденції (ст. 306), захист і охорона інтересів фізичної особи під час проведення фото-, кіно-, теле- та відеозйомок (ст. ст. 307–308), охорона комерційної таємниці органами державної влади (ст. 507). Окремі приватноправові механізми регулювання та захисту інформаційних відносин містяться у ст. ст. 659, 688, 690, 699, 767, 769 ЦКУ та багатьох інших, у спеціальних Законах («Про захист прав споживачів», «Про рекламу» тощо).

Українське національне законодавство відносить інформацію до категорії особистих нематеріальних благ особи (ст. 200 ЦКУ). У літературі часто кваліфікують інформацію як елемент результатів інтелектуальної творчості [2, с. 676–677]. Між тим, досліджуючи цей об'єкт саме у вказаних межах, неодмінно маємо відзначити його більш широку юридичну природу порівняно з іншими нематеріальними благами. Скажімо, на відміну від повноважень особи, що наділена нематеріальними природними правами, такими, як право на життя, особисту свободу, честь, гідність, авторство, свобода літературної, художньої, наукової й технічної творчості тощо, носій інформаційних прав, будучи уповноваженим здійснювати їх на свій розсуд, усе ж повинен дотримуватися правил, установлених у ст. 13 ЦКУ щодо необхідності утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довіллю або культурній спадщині, дотримуватися моральних засад суспільства та не допускати використання цих прав із

метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монопольним становищем на ринку, а також недобросовісної конкуренції. Недотримання інформаційних прав стосовно не надання запитуваної чи навпаки, неправомірне поширення конфіденційної інформації може призвести до порушень прав і основоположних свобод особи, становити незаконне втручання в особисте та сімейне життя. У разі розгляду подібних заяв Європейським судом із прав людини це може потягнути відповідальність конкретної держави-відповідача, яка не забезпечила належного дотримання вимог Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод на своїх теренах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання приватноправового регулювання інформаційних відносин у суспільстві були висвітлені в працях таких науковців, як І. Чиж, Є. Захаров, В. Цимбалюк, О. Кохановська, Я. Гонцяж, П. Лютікова, Р. Калюжний, В. Копилов, Г. Почепцов, І. Бачило, І. Рапп, М. Фігель та інші. Але ці роботи все ж акцентували увагу на тих інформаційних відносинах, які опосередковувалися цивільно-правовим інструментом юридичного захисту в разі відповідного правопорушення, а в регулятивному стані перебували під регуляторним впливом актів публічно-правового характеру. Переважно аналізувалися основні засади доступу до інформації, поширення відомостей у ЗМІ, проблеми охорони державної таємниці тощо.

Метою статті є аналітичне дослідження стану національного законодавства у царині приватних інформаційних відносин, таких, як обіг інформації під час укладення й виконання договорів, зокрема у споживачькій сфері, і під час регулювання питань оприлюднення та надання інформаційного доступу до об'єктів інтелектуальної творчості. У праці встановлюється відмінність між проявом інформації як специфічного окремого явища та її класифікацією в якості елемента нематеріальних благ.

Виклад основного матеріалу. Інформація як об'єкт цивільних прав може розглядатися не лише як особисте немайнове благо, а й як результат творчої інтелектуальної діяльності та як інформаційний продукт, ресурс, документ, тобто об'єкт, який може бути інформаційним товаром і предметом будь-яких правочинів з урахуванням особливостей і специфіки його як об'єкта особливого роду [3, с. 3–4]. Інакше кажучи, у площині приватноправових інформаційних від-

носин інформацію, що перебуває в цивільному обороті, можемо розділити на засоби індивідуалізації суб'єктів матеріального цивільного обігу, товарів, робіт, послуг і на результати творчої діяльності (об'єкти авторського, суміжного й патентного права, комерційна таємниця). Також окремо маємо розглядати такі види інформації, які становлять об'єкт регулювання правилами публічного права (нематеріальні інтереси особи, державна та службова таємниця), до яких застосовується цивільно-правовий режим юридичного захисту. Особливо відділяються інформаційні відносини від особистих нематеріальних благ та інтелектуально-правових взаємин у сфері надання відомостей у споживацькому середовищі. Продавець мусить повідомити покупця про низку обставин, пов'язаних із якістю, особливими властивостями, загрозами товару, тому реклама про товар як інформаційний ресурс має бути правдивою та повною. Серед правопорушень у цій сфері окремо визначаються такі, як приваблювання покупців різними протиправними засобами (занижені ціни, протиставлення початкових і знижених цін у вітринах і преїскурантах, дезінформація в рекламі про престиж і репутацію продавця, спотворення відомостей про споживчі властивості товару, поширення відомостей про конкурентів, що шкодить їхній діяльності). За визначенням ст. 1 Закону України «Про рекламу» недобросовісною вважається реклама, яка вводить або може ввести в оману споживачів реклами, завдати шкоди особам, державі чи суспільству внаслідок неточності, недостовірності, двозначності, перебільшення, замовчування, порушення вимог щодо часу, місця й способу розповсюдження.

Як бачимо, недостовірність чи неповна інформація є серйозним посяганням на основоположні права й свободи особи. При цьому одна з головних загроз – можливість введення споживача товарів в оману шляхом доведення саме такої дефектної інформації. У ст. 5 Закону України «Про захист прав споживачів» указується, що держава створює умови для здобуття споживачами потрібних знань із питань реалізації їх прав, а ст. 19 цього Закону забороняє здійснювати підприємницьку практику, що вводить споживача в оману. Стаття 15-1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» визначає, що поширенням інформації, що вводить в оману, є повідомлення суб'єктом господарювання, безпосередньо або через іншу особу, одній, кільком особам або невизначено-

му колу осіб, зокрема й у рекламі, неповних, неточних, неправдивих відомостей, зокрема внаслідок обраного способу їх викладення, замовчування окремих фактів чи нечіткості формулювань, що вплинули чи можуть вплинути на наміри цих осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставки, виконання, надання) товарів, робіт, послуг цього суб'єкта господарювання. Інформацією, що вводить в оману, є, зокрема, відомості, які містять неповні, неточні чи неправдиві дані про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерела та спосіб придбання, реалізації, кількість, споживчі властивості, якість, комплектність, придатність до застосування, стандарти, характеристики, особливості реалізації товарів, робіт, послуг, ціну й знижки на них, а також про істотні умови договору; містять неповні, неточні чи неправдиві відомості про фінансовий стан чи господарську діяльність суб'єкта господарювання; приписують їм повноваження та права, яких вони не мають, або відносини, в яких вони не перебувають; містять посилання на обсяги виробництва, придбання, продажу чи поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, яких фактично не було на день поширення інформації. У разі подібного правопорушення судовий захист споживчих прав здійснюється в індивідуальній формі шляхом поновлення позивача, який є безпосереднім споживачем продукції чи послуг, у правах або відшкодування збитків, заподіяних порушенням прав суб'єкта [4, с. 64].

Однією з найважливіших є належна інформація про якість товару, який придбавається. Товаром неналежної якості вважається товар, що має конструктивні, виробничі, рецептурні чи інші недоліки або ознаки фальсифікації. У ст. 1 Закону України «Про вилучення з обороту, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної й небезпечної продукції» вказується, що до такої продукції належить така продукція: якій із метою збуту споживачам виробником (продавцем) навмисне надані зовнішній вигляд і/або окремі властивості визначеного виду продукції, але яка не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається; під час маркірування якої порушені встановлені законодавством вимоги щодо мови маркірування і/або щодо змісту й повноти інформації, що повинна при цьому повідомлятися. Логічно, що особа, котра передає товар у власність чи користування іншому суб'єктові, мусить проінформувати його про відомі їй недоліки товару.

Таке правило, наприклад, передбачено під час передання речі в найм (ст. 767 ЦКУ). Як певний недолік приватного законодавства ми вбачаємо відсутність подібного припису для продажу майна. Але це жодним чином не означає, що споживач вправі вимагати відповідальності контрагента лише тоді, коли неналежна якість продукції була обумовлена продавцем під час покупки, і не позбавляє покупця права висунути претензії з приводу виявлених недоліків, що не були обговорені договором [5, с. 125]. Більше того, закон узагалі не передбачає необхідності доводити поінформованість продавця про недоліки проданої речі. Він про них міг і не знати, адже якщо продавець знав про них, варто очікувати, що він повідомить про це покупця й продасть йому річ за зниженою ціною як неповноцінну, і це позбавляє покупця права стверджувати, що він придбав річ неналежної якості.

У сфері споживацьких взаємовідносин терміни «інформація» та «реклама» досить близькі за змістом, їх часто ототожнюють. Але вони мають певні відмінності. Реклама застосовується в ринкових відносинах, вона спрямована на те, щоб формувати та підтримувати інтерес до продавця, товарів, ідей, починань, сприяти їхній реалізації [6, с. 18], тоді як інформація – більш широке явище, яке містить значний спектр відомостей і знань, зокрема й рекламного характеру. Не вважається рекламою розміщення інформації про виробника товару та/або товар у місцях, де цей товар реалізується чи надається споживачеві. Крім того, вираз «уявлення», притаманний рекламі, охоплює не тільки інформацію, а й замовчування про неї. Таким чином, може статися, що реклама містить умовчання про інформацію, а не саму інформацію [7, с. 130]. Згідно з європейськими правилами в окремих випадках умовчання про певні ознаки товару може кваліфікуватися як недобросовісна реклама [8]. Але ці два явища (інформація про товар і реклама) мають спільне призначення: вони спрямовані на надання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечує можливість її свідомого й компетентного вибору.

Аналіз інформації як об'єкта цивільно-правової охорони неможливий без визначення місця правових норм щодо охорони інформації в межах системи цивільно-правових інститутів. Як уже вказувалося, у цій площині актуальним є питання про співвідношення інформації й об'єктів права інтелектуальної власності.

У літературі із цього приводу має місце певна полеміка, яка відтворює різне бачення інформації як об'єкта приватного права. При цьому підкреслюється характер інформації як особливого немайнового блага, що може виражатися як у вигляді особистих благ фізичної особи, так і в якості результату творчої діяльності; виділяється здатність цього об'єкта бути предметом договірних і позадоговірних зобов'язань. Тому одні дослідники вважають, що інформація та результати інтелектуальної творчості є окремими об'єктами цивільних прав [9, с. 136], а їхнє юридичне забезпечення має здійснюватися різним правовим інструментарієм. Звісно, цей підхід ураховує інформаційну природу результатів творчої діяльності, проте формально наголошується на фактично відмінній сутності інформації та результатів творчої діяльності [10, с. 25].

Інші науковці визначають інтелектуальні права як різновид інформаційних ресурсів, а творчу діяльність кваліфікують як інформаційний процес [11 с. 101–102]. При цьому інформація в системі цивільного права постулюється як окремий об'єкт правової охорони та як результат творчої діяльності, що охороняється системою права інтелектуальної власності. Як вважається, інформаційні відносини, що виникають під час виробництва, передачі, поширення та споживання інформації, що створюється в порядку здійснення свободи думки й слова, літературної, художньої, наукової, технічної й інших видів творчості, можуть бути врегульовані юридичним інструментом, покладеним в основу забезпечення інституту інтелектуальної власності. У такий спосіб пропонується визнати первинність інституту інтелектуальної власності для регулювання інформаційних відносин.

У той же час окремі прихильники такої концепції органічного зв'язку між інформацією й результатами творчої діяльності, навпаки, наголошують, що базою для регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності має слугувати інформаційне законодавство. Вони пропонують законодавчо закріпити результати творчості як особливий вид інформації, адже схожість коментованих відносин створює можливість додаткового захисту права на результати творчої діяльності механізмами інформаційного законодавства. Іншими словами, виникає подвійний захист прав суб'єкта інтелектуальної власності: форма може бути захищена режимом твору, а зміст – патентним режимом. Виникає модель подвійного (а часом і потрійного) захисту: права